

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРАКСЕОЛОГІЇ КОНФЛІКТУ

КАЛІНІН Михайло Володимирович - аспірант кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ

УДК 340.12

Раскрыто процесс развития понятия праксеология. Проанализирована эволюция становления праксеологии как науки. Определены истоки праксеологии конфликта как отдельного направления научного познания. Уточнено понятие праксеологии конфликта.

Ключові слова: *праксеологія, ефективність, конфлікт, раціональність, конструктивна функція.*

Актуальність теми

Сучасний розвиток права обумовлений багатьма факторами, головними серед яких є соціально-економічні й публічно-політичні реалії в державі, а другим – рівень правосвідомості та правової культури громадян. У той же час існуюче законодавство, у свою чергу, впливає на означені фактори, утворюючи в такий спосіб певну цілісну систему противаг, у якій чинники виступають одночасно і як суб'єкти, і як об'єкти впливу. За таких умов дієвість правових норм виходить на перше місце в системі критеріїв необхідності прийняття тих чи інших нормативних актів. Іншими словами першочергову необхідність мають лише ті норми, які реально здатні впорядкувати суспільні відносини, або суттєво покращити їх якість. З огляду на це вбачається необхідним розуміння з боку законодавця, у процесі нормотворчості, того, чи здатні розроблювані ним нормативно-правові акти ефективно впливати на ті умови, які панують в соціумі. Це розуміння важливе для того щоб уникнути суспільного напруження, зменшити вірогідність виникнення нових або загострення латентних конфліктів. І саме

в цьому аспекті не останнє місце займає проблематика дослідження можливих напрямів вирішення суспільних конфліктів шляхом ґрунтовного дослідження конструктивних можливостей такого явища, як «конфлікт». Міжсуб'єктна конфронтація надзвичайно гостро та всебічно викриває існуючі і скриті протиріччя, таким чином, що законодавець може і повинен їх враховувати в процесі законотворчості. І тому саме від дослідження у сфері праксеології конфлікту залежить дієвість та ефективність існуючого правового поля.

Ступінь наукової розробки теми

Проблематика праксеології конфлікту в контексті його впливу на формування правової свідомості і правового поля досліджувалася недостатньо ґрунтовно, а тому існують лише окремі праці вітчизняних та закордонних вчених у цій сфері, зокрема В.В. Вернікова, Р. Дарендорфа, Л.Н. Герасіної, В.М. Кривцової, Б.М. Домбровського, О.В. Веретюка, Н.П. Свиридюка, Т.В. Худойкіної та ін.

Мета статті

Метою даної статті є аналіз еволюції досліджень у сфері вивчення конструктивної ролі конфлікту в процесі нормотворчості та формуванні правосвідомості в суспільстві.

Виклад основного матеріалу

Сучасне конструктивне значення конфлікту, особливо конфлікту в правовому полі, є важливим з точки зору розуміння приро-

ди багатьох суспільних відносин. Негативне значення будь-якого соціального конфлікту є прогнозованим, але досить часто виходить за межі змодельованої ситуації, викликаючи по-справжньому зламні процеси в соціумі. Подібна ситуація спіткала Україну, і тому на сьогодні важливим є посилення уваги до розуміння причин, природи та того конструктивізму, який здатен нести будь-який конфлікт як міжособистісний, такі між груповий. Справа в тому, що конфлікт, як суто соціальне явище, виникає, тоді коли зовнішні регулятори не здатні в найкращий спосіб збалансувати інтереси сторін.

Потрібно розуміти, що право, перетворюючись не лише на універсальний, а і єдиний регулятор державно-публічних процесів, не стає автоматично від цього абсолютно ефективним. Правова система, особливо в сучасних умовах, формується під впливом багатьох факторів, інколи надзвичайно суб'єктивних (мається на увазі лобі різних політико-економічних груп), а тому важливим є досягнення максимальної стабільності правового середовища, точніше навіть стабільності суспільно-політичної, яку і має забезпечити це саме правове середовище.

У цьому контексті гостро постають дві проблеми: вивчення праксеології конфлікту і розуміння правової дійсності таким чином, щоб використовуючи результати праксеологічного аналізу конфлікту встановлювати дійсно ефективні дієві соціально-економічні та суспільно-політичні регулятори.

З цього приводу доцільно звернутися до робіт В.М. Кривцової, яка в своїх дослідженнях приходиться до висновку, що питання специфіки правової дійсності та різних форм буття права (одна з яких – юридичний конфлікт) виступає головним питанням правової онтології. Дослідниця приходиться до висновку, що вже на початку ХХ ст. філософ І.Льїн, виокремивши юридичний і реальний способи правопізнання, головною якістю суб'єкта права назвав здатність логічного визнання норми (як ідеї права), відповідно, неспроможність чи небажання такого визнання спричиняє конфлікт суб'єкта і правової норми. Обґрунтування концепції правової реальності, здійснене С.І. Максимовим, розкриває її динаміку як процес багатогранного ста-

новлення і теоретичного відтворення права. Провідну роль тут відіграє принцип протиріччя, що дозволяє здійснити аналіз права як автономної системи, джерелом саморозвитку якої виступають саме суперечності правової реальності. У західній науці ХХ ст. конфліктологічна парадигма соціального пізнання (Г. Зіммель, А. Козер, Р. Дарендорф, Н. Смелзер, Д. Майерс, ін.) наполягала на виявленні та оцінці суперечностей і конфліктів у суспільному просторі. Сучасний етап (90-ті рр.) вже свідчить про певний ступінь опрацювання проблем правової конфліктології, які стали предметом фундаментальних і міжгалузевих розробок вітчизняних учених (В.Кудрявцев, Ю. Тихомиров, М. Панов, А. Герасіна, В. Толстих). Зрештою, широке коло конкретних питань правової конфліктології в аспекті деонтологічного, соціолого-правового і праксеологічного аналізу висвітлюється в роботах С. Алімова, Г. Антонова-Романовського, О. Бандурки, А. Волошиної, Б. Водолазького, Н. Грішиної, В. Кожевникова, Г. Ложкіна, Ю. Тодики, та ін. [5, с.155-158].

Розуміння того, що юридичний конфлікт став одним з головних предметів дослідження правової онтології в соціальному та суспільно-політичному вимірах, приводить нас до висновку, що поява праксеології конфлікту є надзвичайно логічним відкликом на потребу правової науки розробити дійсно дієві механізми регулювання суспільних процесів. Отже, дослідження проблеми праксеології конфлікту носять суто практичний характер, а відтак важливим є аналіз еволюції розуміння значимості конфлікту з точки зору методології праксеології як науки.

Власне, термін праксеологія був запроваджений у рамках практичної соціології поляком Тадеушем Котарбінським, який вперше сформулював і розвинув разом зі своїми колегами проблеми дослідження ефективності діяльності праці колективів, аналізував форми організації праці, взаємодію і комунікацію індивідів, індивіда і колективу в процесі виробництва [1; 10].

Натомість, на думку О.О. Івіна, термін «праксеологія» вперше був використаний у працях Л. Бурдьє (1882), але введений в обіг А. Еспінасом (1923) і сприйнятий Е. Слуцьким (1926) і Т.Котарбінським, який згодом

узагальнив свої погляди на праксеологію в працях «Принципи хорошої роботи» (1946) і «Трактат про хорошу роботу» (1955). Останній і сформулював визначення праксеології як теорії ефективної організації діяльності, хоча Л. Бурдьє розглядав праксеологію як сукупність інструментарію наукового пізнання раціональної поведінки особи. Узагальнення і висновки теорії праксеології лише згодом застосовуються в етиці у зв'язку з аналізом вчинку, морального вибору, прийняттям рішення, нормативно-ціннісних аспектів співпраці і взаємодії між різними індивідуумами [9]. І саме в цьому контексті праксеологія розглядається і з точки зору правової науки.

А. Еспінас був не тільки творцем терміну «праксеологія», але також – що значно важливіше – концепції створення окремої наукової дисципліни – науки про форми дії, які виступають у всіх сферах життя, і одночасно науки про фактори, що визначають підвищення ефективності діяльності [6].

У свою чергу, Т. Котарбінський вбачав завдання праксеології в пошуку загальних законів будь-якої людської діяльності і виведення на цій основі найбільш загальних правил такої діяльності. Важливий аспект праксеології він визначав у її зв'язку із загальними моментами абстрактного процесу праці і, зокрема, теорії ефективної організації діяльності. Дослідник ставив за мету дослідження найбільш широких узагальнень технічного характеру, перш за все в контексті визначення техніки раціональної діяльності. Тобто у Т. Котарбінського йдеться про технічний аспект діяльності, до якої застосовуються такі поняття, як «ефективність», «результативність» [4].

Одним із перших, хто звернувся до вивчення праксеології в СРСР, був український вчений Є.Є. Слуцький. Аналізуючи формально-праксеологічну підставу економіки, вперше в світовій науковій думці він поставив питання про необхідність особливої науки – праксеології, яка розробляла б принципи раціонального поведінки людей при різних комбінаціях умов. На Заході ця праця вважається фундаментом сучасної праксеології – науки про принципи поведінки суб'єктів, що знаходяться під впливом різних зовнішніх і внутрішніх чинників. Проте сам «Етюд до проблеми побудови формально-праксеоло-

гічних основ економіки» в Радянському Союзі вперше був опублікований лише в 1990 р. І хоча дана праця присвячена проблемам пошуку раціональних моделей вирішення конфліктів у сфері економічних відносин, все ж таки вона звертає на себе увагу тим, що дослідник робить головний висновок про неможливість еволюції поза конфліктом, і навпаки конфлікт є передумовою для еволюції, оскільки виникає тоді коли усталена система норм та принципів побудови відносин у певній соціальній групі вичерпує власну конструктивну функцію [7].

У середині ХХ ст. праксеологія зблизилася з наукою управління та менеджментом. Різні автори, що займаються проблемами організації праці та її управлінням, завжди зверталися до праксеологічної проблематики, оскільки прагнули досягти максимального рівня ефективності розроблюваних управлінських заходів. І лише в середині 1970- початку 1980 рр. Б. Честер, П. Аллен та Дж. Мак Глоуд приходять до висновку, що праксеологія повинна орієнтуватися не лише на ефективність тих чи інших дій, але і на вивчення конфлікту як можливої реакції об'єкта управління на неефективність дій суб'єкту. Іншими словами вчені приходять до розуміння, що конфлікт є негативною реакцією на невдалі дії управлінців, а тому повинен досліджуватися так само, як і позитивний результат управлінської діяльності.

Одним з аргументів на користь необхідності дослідження праксеології конфлікту є те, що людина в силу власної психофізіологічної природи здатна і не тільки діяти, але і замислюються над власними діями, їх наслідками з тим, щоб в подальшу коригувати власну поведінку. Як відомо, конфлікт – це негативний досвід організації міжсуб'єктних відносин, відтак праксеологія в силу свого методологічного інструментарію надає можливість особі вивчити власну поведінку з точки зору необхідності її коригування в майбутньому.

Отже, ми приходимо до висновку, що праксеологія – одна з наук про загальні закони, що діють у різних соціально-історичних умовах організації суспільних відносин. З цих позицій праксеологія конфлікту є цілком виправданим результатом еволюції пізнання соціальних процесів, оскільки конфлікт є одночасно і вінцем суспільних відносин, і початком їх нової форми.

На думку Б.В. Григор'єва та В.І. Чумакова, сучасна праксеологія конфлікту – це галузь досліджень, що вивчає конфлікти (латентні та відкриті) у процесі людської діяльності, в аспекті їх ефективності і конструктивного впливу на подальшу модель відносин. Практика конфлікту вивчає ті напрямки розвитку суспільних відносин, які є прихованими для дослідників, управлінців, політиків, громадських діячів, загалом від соціуму і розкриваються лише в процесі пошуку шляхів подолання соціального напруження, яке виникає в силу вичерпності регуляторної функції соціальних норм поведінки прийнятих у суспільстві [2].

Праксеологія конфлікту охоплює три групи проблем: аналітичний опис, характеристику, класифікацію та систематизацію конфліктів та дій, що до них призвели; дослідження умов і законів, що визначають конструктивний вплив конфлікту на суспільні відносини; розкриття генезису і розвитку конфлікту, можливості та способи управління ним, інструменти перетворення результатів конфлікту на позитивний досвід.

Юридичний конфлікт викриває неефективність та недоліки моделі організації суспільних відносин, які закладалися в системі правових норм від самого початку регулювання цих відносин, але розкрилися лише тоді, коли легітимні засоби вирішення соціальних проблем вичерпали свій потенціал. І саме в цьому ми повинні вбачати ту роль і ту функцію, яку повинна виконувати праксеологія конфлікту в сучасній філософсько-правовій думці.

Як зазначає Т.В. Худойкіна, юридичний конфлікт приводить до того, що суспільство гостро відчуває потребу змін правосвідомості та правової культури в бік розширення горизонтів пізнання та сприйняття правової дійсності. У цьому контексті процес удосконалення правової соціалізації повинен передбачати: підвищення якості законів з тим, щоб вони реальним чином могли задовольняти потреби громадян; проведення пропаганди правових цінностей серед населення через засоби масової інформації; створення соціально-економічних, політичних, духовно-моральних умов, що забезпечують гідне життя і розвиток людини; централізацію зу-

силь державних органів, громадських організацій, спрямованих на надання соціальної, психологічної, моральної, правової допомоги особам, які не можуть самостійно включитися в процес ресоціалізації; розробку програм правової соціалізації з урахуванням регіональних, національних, етнічних особливостей, рівня правової соціалізації конкретних осіб, груп, колективу; розвиток мережі правової просвіти громадян; покращення якості шкільних курсів із правознавства; посилення виховної ролі законодавчої та правозастосовчої практики тощо. Всі означені заходи у своїх витоках є тими наслідками, до яких здатен привести юридичний конфлікт. Його конструктивна функція виходить на перший план у процесі пізнання його природи та пошуку шляхів вирішення, а тому його слід розглядати як передумову підвищення рівня суспільної правосвідомості, наближення України до ідеалу правової демократичної держави, що неодмінно має позитивно відбитися на рівні життя громадян тощо [11].

Слід зауважити, що дослідження конструктивної функції юридичного конфлікту відбувалося не тільки в рамках праксеології. Яскравий приклад цьому наводить Н.П. Свиридюк, аналізуючи роботи К. Маркса та Г. Зіммеля. Зокрема, він звертає увагу, що первинне формування теорії конфлікту як певної системи поглядів на природу суспільства, його зміст і розвиток відбулося під безпосереднім впливом робіт К. Маркса, на думку якого, структура суспільства має чотири основні елементи: продуктивні сили; виробничі відносини; політичну надбудову; форми суспільної свідомості. А розвиток суспільства якраз і відбувається в процесі вирішення політичного конфлікту, коли умови існування виробничих відносин не вкладаються в усталені параметри суспільної свідомості, порушуючи систему загальноприйнятих цінностей. Причому за К. Марксом політична надбудова існує виключно в правовому вимірі, оскільки лише право здатне формувати суспільну свідомість, і навпаки – рівень розвитку свідомості впливає на становлення правової системи суспільства. У свою чергу, Г. Зіммель вважав, що будь-який конфлікт, який виникає в соціумі, є рушійною силою соціуму, хоча цей рух може бути як прогресивний, так і регресив-

ний. Іншими словами американський соціолог намагався утвердити думку стосовно того, що конфлікт є керованим станом соціальних відносин, що має місце в нетривалому часовому відтинку, але еволюційний потенціал якого має надзвичайне значення з точки зору розвитку суспільства [8, с. 32-35].

Таким чином, ми приходимо до розуміння, що праксеологія конфлікту сама по собі розвивалася, виходячи із соціологічних досліджень природи та структури конфлікту. З цих позицій правовий конфлікт можна розглядати як прояв соціального, але такий, що відбувається в специфічному вимірі – правовому. Тобто не лише соціально значимі цінності піддаються критичному засвоєнню сторонами конфлікту, але і суттєво порушуються загальновизнані норми поведінки, які легітимізовані державою. Від цього важливу роль у контексті дослідження конструктивної функції конфлікту відіграє сприйняття всіма сторонами конфлікту правової реальності. Соціологічний вимір конфліктології дає змогу побачити джерело конфлікту але, усвідомлюючи, що кожен юридичний конфлікт виникає в системі суспільних відносин, необхідно розуміти, що його вирішення залежить напряду від тих умов подальшої реалізації суспільних відносин, які визнають всі його учасники. У цьому контексті система права стає не стільки регулятором, скільки як раз джерелом конфлікту, а відтак аналіз першопричин виникнення суперечностей і дозволяє максимально ефективно їх подолати, у той же час змінюючи правове поле.

Використовуючи висновки досліджень Н.П. Свиридюка, можна визначити низку ключових аспектів для розуміння конструктивної функції юридичного конфлікту, які закладаються у фундамент сучасної праксеології конфлікту:

- конфлікт є нормальним соціальним явищем, оскільки природі самої людини властиві психологічні, правові, соціальні та інші чинники, що неминуче породжують численні і різноманітні конфліктні ситуації;

- конфлікт виконує позитивні функції в процесі суспільного розвитку, забезпечуючи загальний прогресивний рух суспільного життя, сприяє затвердженню загальнозначущих соціальних норм і цінностей, які еволюціонують до рівня правового поля;

- протилежність між правлячою меншістю і керованою більшістю є неминучою, а тому сучасна ліберальна демократія спрямована на генерування такого рівня правових норм, які здатні мінімізувати неминучі колізії та конфлікти між обома верствами соціуму;

- існує залежність між змінами економічної, політичної, духовної сторін життя суспільства і конфліктними ситуаціями, що виникають в правовій площині результатів цих змін [8, с. 35-37].

Подальшу можливість наукового вивчення правових конфліктів в еволюційно значимій площині створили роботи Р. Дарендорфа і Л. Козера, головним чином, за рахунок більш чіткого визначення проблемних сторін їх дослідження. Поняття конфлікту чітко відмежовується від поняття боротьби та набуває більш визначеного змісту і конкретнішого опису. Конфлікт перестає бути абстрактним явищем, він знаходить конкретну феноменологію і конкретні межі свого існування в соціальному просторі. Ідеї про позитивні функції конфлікту виступають проти дискримінації явища конфлікту і його однозначного трактування як явища шкідливого, небезпечного, такого, що свідчить про «патологію», «хворобу» соціального організму. Вони стали підґрунтям для затвердження основних принципів сучасної конфліктології – визнання конфліктів як закономірної і природної характеристики соціальних відносин, можливості протікання конфліктів у різноманітних, у тому числі і конструктивних формах, а також затвердження принципової можливості управління конфліктами [3].

Отже, в отриманому нами методологічному контексті сформулюємо поняття праксеології конфлікту як напряду праксеологічної науки, який присвячений дослідженню проблематики розкриття, аналізу і управління конфліктами на всіх рівнях суспільних відносин. При цьому праксеологія юридичного конфлікту є більш вузьким напрямом наукового пізнання, який за результатом аналізу правового континууму, правової дійсності та особливостей організації суспільних відносин дає змогу визначити найбільш оптимальні форми організації правовідносин через призму конструктивної функції конфлікту.

АНОТАЦІЯ

Розкрито генезу поняття праксеології. Проаналізовано еволюцію становлення праксеології як науки. Визначені витoki праксеології конфлікту як окремого напрямку наукового пізнання. Уточнено поняття праксеології конфлікту.

Висновки

За результатами проведеного дослідження можна зробити декілька висновків.

По-перше, нами встановлено, що праксеологія конфлікту є похідним напрямком розвитку науки праксеології, головним предметом якої є дослідження ефективності людської діяльності в контексті реально існуючих умов її здійснення. Відтак праксеологія конфлікту досліджує конструктивний вплив конфлікту як неминучого етапу суспільних відносин в силу вичерпності регулятивної здатності соціальних (правових) норм. При цьому праксеологія юридичного конфлікту досліджує його конструктивну функцію через призму правової реальності та правових моделей організації суспільства.

По-друге, аналіз історіографії проблеми пошуку відповіді на питання «Що ж таке праксеологія?» дає змогу детермінувати еволюцію праксеології конфлікту як окремого напрямку наукового пізнання. Цей напрямок був виокремлений із науки праксеології тоді, коли відчулася гостра потреба дослідити можливості запобігання соціальним конфліктам. Пошук відповіді на це питання призвів до розуміння неминучості юридичного конфлікту, але разом з тим і розуміння механізмів управління ним та тих можливостей для вдосконалення правового поля який він має.

Таким чином, той конструктивний потенціал, який несе в собі юридичний конфлікт повинен спрямовуватися на еволюції правових відносин з метою підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин.

Література

1. Бебик В.М. Соціально-комунікаційна праксеологія: поняття і методологія / В.М. Бебик // Інформація і право. – № 2(2). – 2011. – С. 53-60.

SUMMARY

The genesis of concept of a praxeology was opened. Evolution of the praxeology formation as sciences was analysed. The sources of the praxeology of the conflict as a direction of scientific knowledge were determined. The concept of a praxeology of the conflict was specified.

2. Григорьев Б.В. // Праксиология или как организовать успешную деятельность / Б.В. Григорьев, В.И. Чумаков. – Москва, Изд. Школьная пресса, 2002. – 199 с.

3. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социологические исследования. – 1994. – № 5. – С. 142-147.

4. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе / Под ред. проф. Г.Х. Попова; пер. с польск. Л.В. Васильева и В.И. Соколовского. – М.: Экономика, 1975. – С. 5-19.

5. Кривцова В.М. Праксеологічний та історико-антропологічний аспекти взаємозалежності права та соціальної конфліктності / В.М. Кривцова // Проблеми філософії права. Т.ІІІ. – №1. – Київ – Чернівці: Рута, 2005. – С.155-158.

6. Новая философская энциклопедия: в 4 тт. / под редакцией В.С. Стёпина. – М.: Мысль, 2001.

7. Панасенко А. А. Возможности праксеологии в банковской сфере / А. А. Панасенко // Весник Макеевского экономико-гуманитарного института [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48201/16-Panasenko.pdf?sequence=1>.

8. Свиридюк Н.П. Историко-теоретичні основи правового конфлікту в соціальному вимірі / Н.П. Свиридюк // Вісник Запорізького національного університету. – № 1. – 2011. – С. 30-37.

9. Философия: Энциклопедический словарь. – М.: Гардарики. Под редакцией А.А. Ивина. 2004.

10. Философский словарь / под ред. М.М. Розенталя и П. Ф. Юдина – М., Издательство политической литературы, 1963. – 1124 с.

11. Худойкина Т.В. Юридический конфликт: динамика, структура, разрешение: дисс.канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т.В. Худойкина. – М., 1996. – 189 с.